

УДК 3735.016:94]:061.1(4-612ЄС)

Павленко Людмила

ORCID 0000-0003-0238-7168

Кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
(Чернігів, Україна) E-mail: pavlenko_lud@ukr.net

ВИВЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЙОГО БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (З ДОСВІДУ МІСТА ЧЕРНІГОВА)

Метою наукової розвідки є аналіз досвіду вивчення історії Європейського Союзу у закладах загальної середньої освіти України, зокрема міста Чернігова, для визначення проблем, можливостей, перспектив та шляхів підвищення якості викладання зазначеної проблематики в сучасній вітчизняній школі.

Методологія дослідження зазначеної проблеми полягає у вивченні нормативної документації в галузі середньої освіти, публікацій вітчизняних науковців та опрацюванні інформації про викладання історії ЄС, наданої чернігівськими закладами загальної середньої освіти упродовж 2022–2024 рр.

Наукова новизна полягає у комплексному аналізі реальної ситуації та перспектив вивчення історії ЄС та його базових цінностей у закладах загальної середньої освіти України та міста Чернігова зокрема.

Висновки. Поставлена проблема є актуальною з огляду на євроінтеграційний зовнішньополітичний курс України, необхідність формування нового покоління українців на базових цінностях ЄС та створення нової української школи, інтегрованої в європейський освітній простір, що набуває особливого значення в умовах російсько-української війни.

Вивчення історії ЄС та імплементація його базових цінностей у загальну середню освіту реалізується у навчальній, позанавчальній і виховній складових освітнього процесу.

Для підвищення якості викладання тематики ЄС корисними є освітні онлайн-платформи, курси підвищення кваліфікації при вищих навчальних закладах, обласних інститутах післядипломної освіти, центрах професійного розвитку педагогічних працівників. Важливу підтримку надають заклади вищої освіти, які готують майбутніх вчителів. Відповідний досвід шкіл міста Чернігова свідчить про успішне використання чернігівськими педагогічними працівниками усіх зазначених можливостей сучасної української школи для досягнення високого результату.

Ключові слова: історія Європейського Союзу, цінності ЄС, загальна середня освіта, школи міста Чернігова.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дана стаття присвячена реальній ситуації щодо викладання історії Європейського Союзу та імплементації його базових цінностей в українську загальну середню освіту в результаті вивчення відповідного досвіду закладів міста Чернігова, які знаходяться у підпорядкуванні Чернігівської міської ради, за 2022/2023 та 2023/2024 навчальні роки. Це 28 освітніх закладів – загальноосвітні школи, гімназія, колегіум, ліцеї, спеціалізовані школи [22]. (Після перепрофілювання закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО), на початок 2024/2025 навчального року всі чернігівські ЗЗСО перетворені на 4 ліцеї та 24 гімназії) [23].

Початок побудови нової української освіти на засадах цінностей ЄС припадає на 90-ті рр. ХХ ст., коли після розвалу Радянського Союзу та проголошення незалежності Україна зробила свій цивілізаційний вибір і взяла курс на євроінтеграцію, що було пізніше закріплено у Конституції [13]. 23 червня 2022 р. Європейська рада надала Україні статус кандидата на членство в ЄС [21] і стимул розпочати ґрунтовні реформи в усіх сферах життя, що є доволі складним завданням в умовах масштабної російської агресії і героїчної боротьби українського народу за свою незалежність. З огляду на це проблема створення національного освітнього простору, інтегрованого у європейський, набуває ще більшої актуальності. А отже варто проаналізувати досягнення і недоліки «європеїзації» вітчизняної шкільної освіти, завдання якої полягають, передусім, у формуванні нового покоління національно свідомих українців з європейською культурою, європейським мисленням, які житимуть за принципами та цінностями єдиного європейського дому і будуть конкурентоспроможними на європейському ринку праці. Все це закладається в родині і вишліфовується суспільством, починаючи вже з дошкілля. А от етап

навчання у закладах загальної середньої освіти є, мабуть, ключовим, і він передбачає набуття здобувачами освіти відповідних компетентностей та знань, включно з усіма аспектами історії європейської цивілізації та історії Європейського Союзу.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Проблема вивчення історії ЄС у вітчизняних ЗЗСО не була предметом спеціального комплексного вивчення, проте обговорювалася українськими державними службовцями в освітній сфері, педагогами та науковцями з метою створення сучасного дієвого механізму реформування вітчизняної освітньої парадигми, результатом чого стало, передусім, проведення Міністерством освіти та науки України освітніх реформ і створення базових нормативних документів у галузі освіти. Суттєві зміни відбулися після прийняття нової редакції рамкового Закону України «Про освіту» [18]. Джерельною базою даної наукової розвідки є також Закон України «Про повну середню освіту» [19], Державні стандарти базової середньої освіти 2011, 2020 рр. [14; 15] і профільної освіти 2024 р. [16], навчальні програми [8; 6] та підручники з предметів освітньої галузі «Суспільствознавство», громадянської та історичної галузі, освітні онлайн-платформи, а також матеріали звітного характеру, надані адміністраціями закладів загальної середньої освіти міста Чернігова. Аналіз зазначених документів і матеріалів свідчить про те, що вони створені на основі базових цінностей ЄС – поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права, поваги до прав людини [7].

Метою дослідження наукової розвідки є аналіз досвіду вивчення історії Європейського Союзу у закладах загальної середньої освіти України, зокрема міста Чернігова, для визначення проблем, можливостей, перспектив та шляхів підвищення якості викладання зазначеної проблематики в сучасній вітчизняній школі.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження із зазначенням методів. Методологія дослідження зазначеної проблеми полягає у вивченні нормативної документації в галузі середньої освіти, публікацій вітчизняних науковців та опрацюванні інформації про викладання історії ЄС, наданої чернігівськими ЗЗСО упродовж 2022–2024 рр. Були застосовані загальнонаукові методи синтезу, аналізу, узагальнення для комплексного ґрунтовного опрацювання використаних джерел. Проблемно-хронологічний метод дозволив зробити реконструкцію формування актуальної на сьогодні концепції викладання історії Європейського Союзу у вітчизняних закладах загальної середньої освіти, реалізованої у ЗЗСО міста Чернігова протягом 2022/2023 та 2023/2024 навчальних років, дотримуючись хронологічної послідовності та враховуючи проблематику предмету вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Якщо говорити про основні складові освітнього процесу, де є потреба і можливість впроваджувати знання з історії Європейського Союзу та його цінностей, слід відзначити навчальну, позанавчальну та виховну роботу вчителя.

Викладання історії ЄС в українській школі здійснюється сьогодні в межах декількох навчальних предметів відповідно до навчальних програм, затверджених та рекомендованих Міністерством освіти та науки України. Вчитель має можливість ознайомити учнів з основними етапами створення ЄС, принципами його функціонування, економічною та культурною політикою, євроінтеграційною політикою України та її співробітництвом з Європейським Союзом, допомогою країн – членів ЄС в умовах російсько-української війни тощо на уроках історії України, всесвітньої історії, громадянської освіти, спіраючись на відповідні навчальні програми, які в цілому визначають конкретну тематику, обсяг, послідовність навчального матеріалу, рекомендують, що має знати, розуміти, пояснювати учень під час занять [9, 85–86].

Питання створення і діяльності Європейського Союзу та історія його взаємин з Україною викладаються для здобувачів загальної середньої освіти у 10 класі (Розділ 7 «Україна, Європа, світ») в межах навчального предмету «Громадянська освіта». Матеріал розподілений між двома темами: Темою 1 «Інтеграція та глобалізація» та Темою 3 «Україна – член європейського та світового співтовариства». Учні опановують терміни «глобалізація», «євроінтеграція», «міграція», «Європейський Союз», обговорюють масштаби впливу глобалізації на економіку, культуру, довкілля, людину; визначають причини і наслідки міграційних процесів в Україні та світі; аналізують умови вступу України до Європейського Союзу; добирають з різних джерел додаткову інформацію щодо особливостей функціонування ЄС та її інституцій; дискутують щодо перспектив збереження та розширення ЄС [6, 19–20]. На це відводиться зазвичай від 2 до 5 годин. Знання з тематики Європейського Союзу, отримані в 10 класі, закріплюються та доповнюються під час вивчення історії в 11 класі.

Програма всесвітньої історії для організації навчального процесу в 11 класі передбачає обов'язкове вивчення Теми «Від Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) до Європейського Союзу (ЄС)», на яку зазвичай виділяють 1 годину для рівня «стандарт» та 2 години для профільних класів. Тому важливі питання історії створення ЄС, економічної інтеграції країн Західної Європи, аналізу кризових явищ в ЄС, його значення і ролі у сучасних міжнародних відносинах можуть бути розкриті дуже стисло і включати тільки ключові події, терміни, персоналії та характеристики [8, 85].

Тематика Європейського Союзу також пропонується для вивчення на уроках історії України в 11 класі, вона складає змістовне наповнення Розділу 6 «Європейський вибір України. Російсько-українська війна». Аналіз календарно-тематичних планів вчителів історії, зокрема ЗЗСО Чернігова, дозволяють констатувати, що на актуальні і досить складні питання геополітичного вибору України, причин, обставин і наслідків зриву підписання угоди про асоціацію України та ЄС, передумов і значення

її подальшого підписання, надання безвізового в'їзду українських громадян у країни ЄС, отримання нашою державою статусу кандидата в члени Європейського Союзу, політика ЄС щодо України в умовах російсько-української війни виділяється зазвичай 5 годин з незначним збільшенням у профільних класах [8, 100–102].

Великого значення у викладанні історії ЄС та усіх дотичних до цього проблем набуває постать учителя, від якого залежить якість запропонованого матеріалу та рівень його засвоєння учнем. З огляду на замалу кількість часу для вивчення історії Європейського Союзу саме від педагога, його розуміння важливості тематики ЄС, креативних підходів до викладання залежить наявність пізнавального інтересу та позитивна мотивація здобувачів освіти. Користуючись своєю академічною свободою, вчитель може формулювати на власний розсуд теми уроків, присвячених історії, структурі, функціонуванню ЄС, євроінтеграційній стратегії України в межах зазначених навчальних програм, самостійно обирати методику викладання тем та інноваційні форми роботи.

Але, на жаль, маємо констатувати, що часу, відведеного на вивчення історії ЄС на уроках із зазначених предметів недостатньо. Відповідно до чинних навчальних програм учні не мають можливості повною мірою ознайомитися з усіма важливими питаннями тематики історії Європейського Союзу. Якщо говорити про особливості організації загальної середньої освіти міста Чернігова, то слід зазначити, що після перепрофілювання закладів загальної середньої освіти відповідно до рішення 41-ї (позачергової) сесії Чернігівської міської ради VIII скликання від 10 липня 2024 р. у рамках Програми трансформації ЗЗСО у місті Чернігові, затвердженої рішенням Чернігівської міської ради № 16/VIII-5 від 25 лютого 2021 р. [24], на початок 2024/2025 навчального року в місті залишиться тільки 4 ЗЗСО (ліцеї), де здобувачі освіти будуть навчатися за програмами профільної школи, тобто у 10-11 класах. А це означає, що отримати знання з історії ЄС та євроінтеграційного курсу України у форматі навчальної складової освітньої діяльності не зможуть 24 ЗЗСО (гімназії) міста. Це загострює проблему.

Отже, виникло питання: а чи не варто ввести до освітніх програм закладів загальної середньої освіти окремі навчальні курси на вибір, присвячені даній проблематиці і розраховані на різні вікові категорії учнів?

Такий досвід Україна вже має. З квітня 2002 р. в межах освітніх програм Міжнародного Фонду «Відродження» була розпочата реалізація проєкту «Освіта для Європейського виміру України». Важливою складовою роботи учасників проєкту стала розробка інтегрованого курсу «Європейські студії в школах України», який був оприлюднений для подальшого громадського обговорення. Для навчально-методичного забезпечення курсу були створені програми, детальні методичні рекомендації для вчителя та навчальний посібник для здобувачів загальної середньої освіти. Усі матеріали були рекомендовані Міністерством освіти і науки України. З вересня 2004 р. 60 пілотних шкіл у Києві та 92 школи в інших містах та населених пунктах України розпочали викладання курсу, який здобув схвальні відгуки педагогів, учнів, батьків [12, 6].

Ідея викладання спеціальних курсів для поглиблення знань учнівської молоді з історії ЄС для усіх закладів загальної середньої освіти України по сьогодні обговорюється педагогами та науковцями. У лютому 2024 р. під час публічної лекції «Російсько-українська війна та європейська інтеграція України», прочитаної для студентів Національного університету «Львівська політехніка», політолог, директор Інституту світової політики, кандидат політологічних наук, доцент Національного технічного університету України «Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського» Євген Магда, презентуючи «формулу прискорення» інтеграції України до ЄС з 5 компонентів, поряд з таким глобальним завданням, як перетворення європейської інтеграції на національну ідею для громадян України, назвав запровадження курсу «Основи ЄС» у середній школі [3].

То чи потрібний окремий курс, обов'язковий чи курс на вибір? Попри бажання одразу дати позитивну відповідь, маємо врахувати реальний стан речей у сучасній українській школі. Перевантаження освітніх програм ЗЗСО дає підстави Міністерству освіти та науки України поставити на порядок денний питання про скорочення навчальних дисциплін шляхом інтегрування шкільних предметів в межах освітніх галузей.

Проте можна використовувати інші можливості. Мова йде про позакласні форми роботи, а саме діяльність шкільних гуртків та факультативів. У наших закладах загальної середньої освіти є досвід по створенню Євроклубів. Вони почали організовуватися з 1995 р. з метою прищеплення учнівській молоді цінностей ЄС та ознайомлення з культурою, історією, географією країн-членів ЄС, налагодження активної комунікації з однолітками інших регіонів України та європейських країн. Євроклуби мають свої позитивні риси: вони є добровільними та цікавими для дітей через неформальні, інтерактивні методичні підходи. Існуючі сьогодні в Україні Євроклуби працюють за програмою колективу авторів Арутюнян О., Давидової В., Чернякова Д., Верещак Ю. [1]. Програма побудована таким чином, що до роботи Євроклубу може бути залучена учнівська молодь віком 10-18 років. Темі засідань клубу охоплюють широке коло питань з історії Європейського Союзу та євроінтеграційного курсу України. Академічна свобода вчителя дає можливість розробити власну програму на основі існуючої або «з нуля». Для реалізації такої авторської програми їй достатньо затвердити рішенням педради ЗЗСО. За бажанням автор може подати свою розробку для отримання грифу Міністерства освіти та науки України. Така програма може бути розрахована на термін від 1 до 4 років.

Аналіз інформації щодо гурткової роботи у закладах загальної середньої освіти Чернігова дозволяє стверджувати про значну популярність ідеї Євроклубів від початку їхнього створення. Майже

кожна школа Чернігова мала свій подібний гурток. Потім проявилася тенденція на скорочення кількості Євроклубів. 2022/23 навчального року діяло тільки 10 Євроклубів, а 2023/2024 навчального року їх залишилося 7. Показовим є факт, що серед керівників чернігівських шкільних Євроклубів у минулому навчальному році немає жодного вчителя історії. Очевидними причинами згасання інтересу до такої форми роботи по вивченню історії ЄС можна вважати тривале дистанційне навчання внаслідок карантинних заходів через COVID-19 та масштабну російську агресію, кадрові проблеми української школі, скорочення контингенту здобувачів освіти завдяки виїзду за межі України, перевантаженість учнів та вчителів.

Ще одним дієвим і популярним способом донесення відповідної інформації до учнів різних вікових категорій в українських ЗЗСО є виховна робота, яка триває протягом всього навчального року. Педагогічні та учнівські колективи закладів загальної середньої освіти щороку долучалися до відзначення пам'ятних дат в історії створення Європейського Союзу, влаштовували заходи інформаційного, мотиваційного та виховного спрямування. Інформація звітного характеру щодо проведення заходів європейської тематики за 2022–2024 рр., надана ЗЗСО Чернігова, дозволяє проаналізувати основні тенденції, шкільні традиції та методичні розробки з впровадження тематики історії ЄС у виховну діяльність, до якої залучені вчителі з різних предметів, класні керівники, заступники директорів з виховної роботи, педагоги-організатори, учні від 1 до 11 класу, батьківські спільноти, представники місцевого самоврядування, різних закладів і установ, громадські діячі міста. Протягом 2022/2023 та 2023/2024 навчальних років проводилися зустрічі здобувачів освіти з представниками державних установ з питань профілактики насильства в родині, гендерної рівності, запобігання булінгу, захисту прав дитини, безпечного життєвого та освітнього простору тощо, що відповідає вимогам до громадянського суспільства сучасної Європи. Проводилися акції з проблем захисту довкілля, здоров'язбережувального способу життя, екологічної поведінки. Відбулися години спілкування, круглі столи, учнівські конференції, флешмоби, тренінги, майстер-класи, присвячені створенню та функціонуванню Європейського Союзу. Шкільні бібліотеки підготували виставки, тематичні куточки з презентацією відповідної літератури.

Серед цікавих заходів: флешмоб «Виготовлення найбільшого прапора Євросоюзу», виготовлення та демонстрація національних костюмів країн Євросоюзу, квест «Подорожуємо Європою», гра-пазл «Європейські традиції», виставка малюнків і фотографій «Європейські мандрівки», долучення до онлайн-уроку з нагоди Дня Європи від Освітнього центру Верховної Ради України, Євроквест «Галопом по Європах», перегляд фільму «Утворення ЄС», проведення декади Європи до Дня Європи, «Шкільне Євробачення», караоке-клуб з виконання пісень, популярних у країнах ЄС.

Такий підхід до формування європейських цінностей та засвоєння знань з історії ЄС є надзвичайно продуктивним і перспективним, оскільки навчально-виховна робота організована неформально, творчо, весело, з активним залученням усіх учасників освітнього процесу.

Для успішності створення європейського виміру української освіти дуже важливою є співпраця «вчитель-учень-батьки», де провідну роль відіграє саме вчитель. Від його фаховості і сформованості ключової компетентності «навчатися упродовж всього життя» залежить якість викладання історії ЄС та імплементації цінностей ЄС в шкільну освіту. А отже для вчительства важливо мати можливість підвищувати кваліфікацію і в цьому напрямку. Академічна свобода вчителя гарантує йому право обирати самостійно суб'єкта надання відповідних послуг, форму отримання методичної підтримки від різних закладів, установ, осіб. Сьогодні для надання такої допомоги існують освітні онлайн-платформи («НаУрок», «Всеосвіта», «EdWay», «EdEra» тощо), курси підвищення кваліфікації при вищих навчальних закладах, обласні інститути післядипломної освіти, Центри професійного розвитку педагогічних працівників при управліннях освіти місцевих рад, які проводять курси з європейської тематики із включення тем з історії ЄС та євроінтеграційної стратегії. В якості прикладу можна назвати Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів. Він пропонує спецкурс для вчителів, заступників директорів, педагогів-організаторів «Україна – Європейський Союз», який включає теми «Історія виникнення та основні принципи функціонування Європейського Союзу», «Європейський вимір навчання», «Джерела інформації про Європейський Союз» [2]. На жаль, вивчення питання тематики курсів підвищення кваліфікації для вчителів історії та громадянської освіти різних суб'єктів надання освітніх послуг дає підстави зазначити, що їх в Україні обмаль. Вчитель має регулярно відстежувати тренінги, вебінари, майстер-класи, які проводяться одноразово, часто у рамках грантових проєктів. Участь у таких заходах не завжди можлива внаслідок великого навантаження вчителів.

Зазначені складнощі частково вирішуються за допомогою плідної співпраці закладів загальної середньої освіти з вищими навчальними закладами, які готують майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей. Для ЗЗСО Чернігова важлива співпраця з Національним університетом «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (далі – НУЧК), оскільки саме він готує здобувачів освіти спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта). Крім цього, з 93 вчителів, які викладають історію станом на сьогодні, 87 (94%) є випускниками зазначеного закладу 1978–2023 рр. Педагогічна практика студентів Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського НУЧК імені Т. Г. Шевченка (далі – Інститут історії) організована на базі ЗЗСО міста. Безперервно триває результативний професійний діалог викладачів університету та шкільних педагогів, що дає перспективу корекції, покращення навчальних програм по підготовці майбутніх вчителів та, відповідно, забезпечує їх високий рівень підготовленості у проблематиці ЄС та євроінтеграції України.

Останнім часом в освітні програми спеціальностей Інституту історії впроваджені нові вибіркові курси європейської тематики. Так, поряд з обов'язковими дисциплінами з вивчення історій країн Європи різних історичних періодів студентам пропонуються вибіркові «Концепт Європи: від ідеї до реалізації», «Культурний профіль Європи», «Європейський Союз: інституційні основи», «Структури повсякденності країн Західної цивілізації», «Європейський досвід у сучасних освітніх практиках», «Міжкультурна комунікація в ЄС» тощо [11]. Викладачі Інституту історії завжди відкриті для конструктивного діалогу і готові надати консультації, навчальні матеріали за запитом шкіл міста.

З 2022 р. командою викладачів Інституту історії НУЧК під керівництвом кандидата історичних наук, доцента кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Марини Кеди реалізується проєкт «Вивчення Європи: освітній вимір» програми Erasmus+ на пряму Jean Monnet 101085480-SEED-ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH за програмою «Європейські програми для галузі освіти: можливості для України» [4]. Створений Центр європейських студій значною мірою орієнтований на заклади загальної середньої освіти. В рамках проєкту було організовано Круглий стіл «Викладання історії Європейського Союзу у закладах загальної середньої та професійно-технічної (професійної) освіти: виклики для України». В ході його роботи було обговорено сучасний стан, нагальні потреби, проблеми та шляхи їхнього вирішення у питаннях організації освітнього процесу з метою вивчення історії ЄС та імплементації його базових цінностей. Була створена робоча група із залученням директорів та вчителів ЗЗСО міста та області для розробки навчально-методичних матеріалів [20]. В результаті було презентовано онлайн-збірку «Європейський Союз: вчора, сьогодні, завтра. Навчально-методичні матеріали для закладів загальної середньої та професійно-технічної (професійної) освіти» [5], проведено лекційну зустріч вчителів шкіл Чернігова з учасниками проєкту з питань тематики Європейського Союзу. Також важливим результатом реалізації проєкту стали розробка та проведення курсів підвищення кваліфікації у межах імплементації проєкту «Вивчення Європи: освітній вимір» на 90 годин [10].

Освітня реформа в Україні триває, що дає нам підстави сподіватися на позитивні зрушення й у питанні викладання історії Європейського Союзу та імплементації його базових цінностей у вітчизняну загальну середню освіту. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851 затверджено Державний стандарт профільної середньої освіти [16], де зазначається, що профільна середня освіта ґрунтується на ціннісних орієнтирах, перелік яких вочевидь відповідає базовим цінностям ЄС [16, 2]. Однією зі складових мети громадянської та історичної освітньої галузі визнається розвиток особистості здобувачів освіти через «усвідомлення своєї належності до української нації як частини європейської спільноти, розуміння її цивілізаційного шляху та історичної ролі в контексті європейської і світової історії» [16, 14].

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1072 від 30 липня 2024 р. було затверджено «Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти. Основними передумовами реформування визначається російсько-українська війна, яка «врешті остаточно підкріпила чітку геополітичну орієнтацію України на євроатлантичний напрям розвитку», а отже «Україна впевнено прямує до Європейського Союзу». Тому наскрізна ідея оновлення змісту історичної освіти полягає у «включеності України передусім до європейського простору», а «української історії у європейську і світову». Це може стимулювати поглиблення знань вітчизняного учнівства про історію Європейського Союзу та євроінтеграційний курс України [17].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Здійснене наукове дослідження дозволило дійти наступних висновків.

Проблема вивчення історії Європейського Союзу у вітчизняних закладах загальної середньої освіти є актуальною з огляду на євроінтеграційний зовнішньополітичний курс України, необхідність формування нового покоління українців на базових цінностях ЄС та створення нової української школи, інтегрованої в європейський освітній простір, що набуває особливого значення в умовах російсько-української війни.

Вивчення історії ЄС та імплементація його базових цінностей у загальну середню освіту реалізується у навчальній, позанавчальній, виховній складових освітнього процесу.

Вивчення зазначеної проблематики здійснюється на уроках історії України, всесвітньої історії та громадянської освіти у 10-11 класах. З огляду на недостатню кількість відведених годин доцільним є включення відповідних тем у позанавчальну роботу (гурткову) роботу, де провідне місце належить Євроклубам, які створені і функціонують в українських ЗЗСО майже 30 років. Суттєвим доповненням до зазначених форм викладання тематики ЄС є проведення виховних заходів, які організуються на добровільній основі з використанням креативних методичних підходів із залученням педагогічних та учнівських колективів, батьківських спільнот.

Для успішності створення європейського виміру української освіти дуже важливим є професіоналізм учителя, який має постійно зростати. Корисними для підвищення кваліфікації та якості викладання історії ЄС є освітні онлайн-платформи, курси підвищення кваліфікації при вищих навчальних закладах, обласні інститути післядипломної освіти, центри професійного розвитку педагогічних працівників при управліннях освіти місцевих рад.

Важливу підтримку надають заклади вищої освіти, які готують майбутніх вчителів. Викладачі надають консультації та матеріали власних курсів європейської тематики.

Досвід викладання історії ЄС та імплементації його базових цінностей у ЗЗСО міста Чернігова свідчить про використання чернігівськими педагогічними працівниками усіх зазначених можливостей сучасної української школи. Недоліки державної освітньої політики щодо викладання тематики ЄС у ЗЗСО Чернігова частково компенсується зусиллями Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка шляхом організації спеціальних круглих столів, курсів, проведення лекцій, розробки збірки навчально-методичних матеріалів.

В цілому, освітня реформа в Україні демонструє посилення суспільної уваги до питань євроінтеграційного курсу нашої держави, усвідомлення ролі загальної середньої освіти у цьому процесі. А отже дане дослідження має перспективи, оскільки у майбутньому буде залишатися актуальним наукове осмислення європейського виміру української освіти, зокрема поглиблення вивчення історії створення та функціонування Європейського Союзу та причин, етапів і результатів євроінтеграції України.

References

1. Арутюнян О., Давидова В., Черняков Д., Верещак Ю. Навчальна програма з позашкільної освіти соціально-реабілітаційного напрямку «Європейський клуб». Київ: МОН, 2023. 25 с.
Arutiunian, O., Davydova, V., Cherniakov, D., Vereshchak, I. (2023) Navchalna prohrama z pozashkilnoi osvity sotsialno-reabilitatsiinoho napriamu «Yevropeiskii klub» [School program for out-of-school education of social rehabilitation direction «European Club»]. Kyiv, Ukrain: MES. 25. [in Ukrainian].
2. Бачинська Є. М. Програма спецкурсу для вчителів, заступників директорів, педагогів-організаторів «Україна – Європейський Союз». URL: <http://surl.li/znigqo> (дата звернення 15.05.2024).
Bachynska, Y. M. Prohrama spetskursu dlia vchyteliv, zastupnykiv dyrektoriv, pedahohiv-orhanizatoriv «Ukraina – Yevropeyskyi Soiuz» [Special course program for teachers, deputy directors, teacher-organizers «Ukraine – European Union»]. Retrieved from: <http://surl.li/znigqo> [in Ukrainian].
3. В Університеті відбулася лекція Євгена Магди «Російсько-українська війна та європейська інтеграція України». URL: <http://surl.li/wrfmgt> (дата звернення 15.05.2024).
V Universyteti vidbulasia leksiia Yevhena Mahdy «Rosiisko-ukrayinska viina ta yevropeiska intehratsia Ukrainy» [Yevhen Magda's lecture «Russian-Ukrainian War and European Integration of Ukraine» was held at the University]. Retrieved from: <http://surl.li/wrfmgt> [in Ukrainian].
4. Вивчення Європи: освітній вимір. Проект програми ЄС Еразмус+ («STUDYING EUROPE: EDUCATIONAL DIMENSION») SEED). 101085480—SEED—ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH. URL: <https://sites.google.com/view/seed-ua/> (дата звернення: 09.05.2024).
Vyvchennia Yevropy: osvittii vymir. Proiekt prohramy YES Erasmus+ («STUDYING EUROPE: EDUCATIONAL DIMENSION») SEED). 101085480—SEED—ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH/ [Studying Europe: educational dimension. EU Erasmus+ program project («STUDYING EUROPE: EDUCATIONAL DIMENSION») SEED). 101085480—SEED—ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH]. Retrieved from: <https://sites.google.com/view/seed-ua/> [in Ukrainian].
5. Викладання історії ЄС. Навчально-методичні матеріали. Чернігів, 2023. URL: <http://surl.li/njxdz> (дата звернення: 05.05.2024).
Vykladannia istorii YES. Navchalno-metodychni materialy [Teaching the history of the EU. Educational and methodical materials]. Chernihiv. 2023. Retrieved from: <http://surl.li/njxdz> [in Ukrainian].
6. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Затверджено і надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 3 серпня 2022 року № 698). МОН. 2022. 22 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf> (дата звернення: 16.08.2024).
Hromadianska osvita (intehrovanyi kurs). 10 klas. Riven standartu. Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Zatverdzheno i nadano hryf «Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy» (nakaz Ministerstva osvity i nauky vid 3 serpnia 2022 roku № 698) [Civic education (integrated course). 10th grade Standard level. Curriculum for institutions of general secondary education. Approved and given the seal «Recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine» (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated August 3, 2022 No. 698)]. MES. 2023. 22. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf> [in Ukrainian].
7. День Європи: базові цінності ЄС у сфері освіти. URL: <https://mon.gov.ua/news/den-evropi-bazovi-tsinnosti-es-u-sferi-osviti> (дата звернення: 16.08.2024).
Den Yevropy: bazovi tsinnosti YES u sferi osvity [Europe Day: EU core values in the field of education]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/news/den-evropi-bazovi-tsinnosti-es-u-sferi-osviti> [in Ukrainian].
8. Історія України. Всесвітня історія. 6-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Затверджено і надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 3 серпня 2022 року № 698). МОН. 2022. 106 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf>

- mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf (дата звернення: 16.08.2024).
Istoriia Ukrainy Vsesvitnia istoria. 6-11 klasy. Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Zatverdzheno i nadano hryf «Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy» (nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 3 serpnia 2022 roku № 698) [History of Ukraine. World history. 6-11 grades. Curriculum for institutions of general secondary education. Approved and given the seal «Recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine» (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated August 3, 2022 No. 698)]. MES. 2022. 106. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> [in Ukrainian].
9. Кедя М., Павленко Л. Історія Європейського Союзу в шкільних програмах: стан та вектори вдосконалення. *Матеріали науково-практичної конференції «Восьмі Фльорівські читання»*. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023. 215 с. С. 84–88.
Keda, M., Pavlenko, L. (2023). Istoria Yevropeiskoho Soiuzu v shkilnykh prohramakh: stan ta vektory vdoskonalennia. [History of the European Union in school curricula: status and vectors of improvement]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii «Vosmi Florivski chytannia» – Proceedings of the scientific and practical conference «Eighth Fleurivsky Readings»*. Chernihiv, Ukraine: T. G. Shevchenko NUCHK. 84–88. [in Ukrainian].
10. Курси підвищення кваліфікації у межах імплементації проекту «Вивчення Європи: освітній вимір» програми Erasmus+ на пряму Jean Monnet 101085480-SEED-ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH за програмою «Європейські програми для галузі освіти: можливості для України». Свідоцтво № 2С 02125674/0042-23 від 11.02.2023. з 30 січня по 11 лютого 2023 р. 90 год. (3 кредити). URL: <http://chnpu.edu.ua/university/atuniversity/pidvishchennya-kvalifikatsiji-pedagogichnikh-pratsivnikiv> (дата звернення: 05.02.2023).
Kursy pidvyshchennia kvalifikatsii u mezhakh implementatsii proiektu «Vuvchennia Yevropy: osvitnii vymir» prohramy Erasmus+ napryamu Jean Monnet 101085480-SEED-ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH za prohramoyu «Yevropeys'ki prohramy dlya haluzi osvity: mozhlyvosti dlya Ukrayiny». Svidotstvo № 2S 02125674/0042-23 vid 11.02.2023. z 30 sichnya po 11 lyutoho 2023 r. 90 hod. (3 kredyty) [Advanced training courses within the framework of the implementation of the project «Study of Europe: the educational dimension» of the Erasmus+ program of the Jean Monnet direction 101085480-SEED-ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH under the program «European programs for the field of education: opportunities for Ukraine». Certificate No. 2C 02125674/0042-23 dated February 11, 2023. from January 30 to February 11, 2023. 90 hours (3 credits)]. Retrieved from: <http://chnpu.edu.ua/university/atuniversity/pidvishchennya-kvalifikatsiji-pedagogichnikh-pratsivnikiv> [in Ukrainian].
11. Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського. Навчально-методичне забезпечення. URL: <https://inst-hist.chnpu.edu.ua/robochi-programy/> (дата звернення 15.05.2024).
Navchalno-naukovyi instytut istorii ta sotsiohumanitarnykh dystsyplin imeni O. M. Lazarevskoho. Navchalno-metodychne zabezpechennia [O. M. Lazarevskii Educational and scientific institute of history and socio-humanitarian disciplines. Educational and methodological support. Retrieved from: <https://inst-hist.chnpu.edu.ua/robochi-programy/> [in Ukrainian].
12. Парашченко Людмила. Європейські студії набувають дедалі більшого розмаху в Україні. *Інформаційно-аналітичний бюлетень Міжнародного фонду «Відродження»*. 2004. № 3. С. 6–7.
Parashchenko, Liudmyla (2004). Yevropeyski studii nabuvaiut dedali bilshoho rozmakhu v Ukraini. [European studios are gaining more and more scope in Ukraine]. *Informatsiino-analitychnii biuleten Mizhnarodnoho fondu «Vidrodzhennia» – Informational and analytical bulletin of the International Renaissance Foundation*. 3. 6–7. [in Ukrainian].
13. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). Закон України від 07.02.2029 № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text> (дата звернення 12.05.2024).
Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnogo chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho dohovoru). Zakon Ukrainy vid 07.02.2029 № 2680-VIII [On making changes to the Constitution of Ukraine (regarding the state's strategic course towards full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization). Law of Ukraine dated February 7, 2029 No. 2680-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text> [in Ukrainian].
14. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.08.2024).
Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.11.2011 r. № 1392-p. [On the approval of the State standard of basic and complete general secondary education. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 23, 2011 No. 1392-p.] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

15. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.09.2020 № 1392-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.08.2024).
Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.09.2020 № 1392-p. [On the approval of the State standard of basic and complete general secondary education. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 9, 2020 No. 1392-p.] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
16. Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від від 25 липня 2024 р. № 851. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-derzhavnoho-standartu-profilnoi-serednoi-osvity-851-250724> (дата звернення: 16.08.2024).
Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu profilnoi serednoi osvity. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 lipnia 2024 r. № 851 [On the approval of the State standard of specialized secondary education. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 25, 2024 No. 851. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-derzhavnoho-standartu-profilnoi-serednoi-osvity-851-250724> [in Ukrainian].
17. Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-istorychnoi-osvity-v-systemi-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 05.05.2024).
Pro zatverdzhennia kontseptualnykh zasad reformuvannia istorychnoi osvity v systemi zahalnoi serednoi osvity. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [On the approval of the conceptual foundations of the reform of historical education in the system of general secondary education. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-istorychnoi-osvity-v-systemi-zahalnoi-serednoi-osvity> [in Ukrainian].
18. Про освіту. Закон України від 16.08.2024 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 15.08.2024).
Pro osvitu. Zakon Ukrainy vid 16.08.2024 № 2145-VIII [About education. Law of Ukraine dated August 16, 2024 No. 2145-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
19. Про повну загальну середню освіту. Закон України від 24.03.2024 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення 15.08.2024).
Pro povnu zahalnu seredniu osvitu. Zakon Ukrainy vid 24.03.2024 № 463-IX. [About complete general secondary education. Law of Ukraine dated March 24, 2024 No. 463-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
20. У Чернігівському колеґіумі будуть вивчати історію ЄС. URL: <http://chnpu.edu.ua/news/newsandevents/item/3818-u-chernihivskomu-kolehiumi-budut-vyvchaty-istoriiu-yes> (дата звернення: 09.05.2024).
U Chernihivskomu kolehiumi budut vyvchaty istoriiu YES [The history of the EU will be studied at the “Chernihiv Colehium”]. Retrieved from: <http://chnpu.edu.ua/news/newsandevents/item/3818-u-chernihivskomu-kolehiumi-budut-vyvchaty-istoriiu-yes> [in Ukrainian].
21. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> (дата звернення 20.06. 2024).
Ukraina otrymala status kandydata na chlenstvo v YES [Ukraine received the status of a candidate for EU membership]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> [in Ukrainian].
22. Управління освіти Чернігівської міської ради. Заклади загальної середньої освіти. URL: http://osvita.ch.ua/navchalni_zakladi/ (дата звернення 12.05.2024).
Upravlinnia osvity Chernihivskoi miskoi rady. Zaklady zahalnoi serednoi osvity [Department of Education of the Chernihiv City Council. Institutions of general secondary education]. Retrieved from: http://osvita.ch.ua/navchalni_zakladi/ [in Ukrainian].
23. Управління освіти Чернігівської міської ради. Заклади загальної середньої освіти. URL: http://osvita.ch.ua/navchalni_zakladi/ (дата звернення 15.08.2024).
Upravlinnia osvity Chernihivskoi miskoi rady. Zaklady zahalnoy serednoi osvity [Department of Education of the Chernihiv City Council. Institutions of general secondary education]. Retrieved from: http://osvita.ch.ua/navchalni_zakladi/ [in Ukrainian].
24. Чотири ліцеї та 23 гімназії. У Чернігові перепрофілювали заклади загальної середньої освіти. URL: <https://chernigiv-rada.gov.ua/news/id-162128/> (дата звернення 12.07.2024).
Chotyry litsei ta 23 himnazii. U Chernihovi pereprofiluuvaly zaklady zahalnoi serednoi osvity [Four lyceums and 23 gymnasiums. General secondary education institutions were repurposed in Chernihiv]. Retrieved from: <https://chernigiv-rada.gov.ua/news/id-162128/> [in Ukrainian].

Paavlenko Liudmyla

ORCID 0000-0003-0238-7168

*Ph. D. in Historical Sciences, Docent,
Associate Professor at the Department
of the World History and International Relations,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: pavlenko_lud@ukr.net*

**STUDY OF THE EUROPEAN UNION AND ITS BASIC VALUES
IN UKRAINIAN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION
(FROM THE EXPERIENCE OF THE CITY OF CHERNIGOV)**

The purpose of scientific research is to analyze the experience of studying the history of the European Union in general secondary education institutions of Ukraine, in particular the city of Chernihiv, to determine the problems, opportunities, prospects and ways to improve the quality of teaching of the mentioned issues in modern national schools.

The research methodology of the mentioned problem consists in the study of normative documentation in the field of secondary education, publications of domestic scientists and the processing of information on the teaching of EU history provided by Chernihiv institutions of general secondary education during 2022–2024.

The scientific novelty consists in a comprehensive analysis of the real situation and prospects for the study of the history of the EU and its basic values in general secondary education institutions of Ukraine and the city of Chernihiv in particular.

Conclusions. The problem posed is relevant in view of the European integration foreign policy course of Ukraine, the need to form a new generation of Ukrainians based on the basic values of the EU and the creation of a new Ukrainian school integrated into the European educational space, which acquires special importance in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

The study of the history of the EU and the implementation of its basic values in general secondary education is implemented in the educational, extracurricular and pedagogic components of the educational process.

Educational online platforms, advanced training courses at higher educational institutions, regional institutes of postgraduate education, centers for professional development of pedagogical workers are useful for improving the quality of teaching EU subjects.

Institutions of higher education that train future teachers provide important support.

The relevant experience of the schools of the city of Chernihiv shows that Chernihiv pedagogical workers successfully use all the mentioned possibilities of the modern Ukrainian school to achieve a high result.

Keywords: *history of the European Union, EU values, general secondary education, schools of the city of Chernihiv.*

Стаття надійшла до редакції 20.08.2024

Рецензент: доктор історичних наук, професор **Кондратьєв І. В.**